

TURNUL DORULUI

Abstract. Retrospectively examining S. Vangheli's works the critic notes that in all his works there is „an obsession for starlight, for white in general”. The concreteness of life puts on „royal robe of purity”. And Guguta and Ciubotel's feats captivate us because there is designed a kind of „light of a child's personality” in them. They are also a continuation of dream and sublimation in a specific context of life. In all his works the writer always overturns situations so as Childhood always to triumph.

Keywords: moral preachy, savor the story, fabulous, legendary dimensions, obsession for light, purgatory of childhood, psychological distance, land kindness, authenticity.

În poveștile medievale pentru copii zânele răsplătesc virtuțile și pedepsesc faptele rele. Ele, aceste zâne, cunosc bine hotarul dintre bine și rău, dintre frumos și urât, punând în categorii distincte cinstea, cuminenția, necinstea și neascultarea. Celor cuviincioși li se dă darul, așa cum observa și Perrault în prefața la „Basmele” sale, ca la fiecare vorbă să le iasă câte o perlă, iar celor obraznici o broască și-un broscoi. Dacă grecii și romanii au căutat să investească poveștile cu o morală clară, iar Evul Mediu a preferat basmele cu zâne, ascunzând tâlcul moralizator în savoarea istorisirii, scriitorii secolului nostru își anunță predilecția pentru povestirea-basm, în care miraculosul și concretul real își revendică aceleași drepturi. Zânele au dispărut, faptele răsplătind și pedepsind ele însele, fără accente didactice speciale și fără transportarea întregii acțiuni în sfera fabulosului. În poetica basmului cult de azi accentul s-a deplasat în chip vădit spre universalitatea concretului. Fantasticul îl salvează acolo unde se întrevede totuși o oarecare neputință a lui, adică în clipele în care este învins de vis. Ciuboțel nu e mai ingenios decât Guguță; pur și simplu visează mai mult și își propune să facă mai multe. Primul e erou de basm modern, al doilea – de povestire care doar explorează convenționalul.

Spiridon Vangheli a debutat cu balade, gen în care concretul capătă tocmai dimensiuni epice și legendare: ca să scape de invazia turcilor, podgoreanul duce leagănul în vie ca să crească viitorii haiduci; în „Șalul verde” elementul convențional pare mai îndrăzneț, dar și aici mama ajunge la curtea Soarelui care-i tot pe pământ; iar în „Balada plugarului” avem cel mai împământenit chip al ciclului baladesc: „Și s-a dus Ion și basta/ N-avea când să fie Newton/ Nici Columb și nici Kopernik – / A ținut de coarne plugul/ Să hrănească lumea asta”. „Îndeobște, Vangheli, – menționa în urarea sa de drum George Meniuc, – meditează mult asupra celor obișnuite, simple, aflate în preajma omului de demult”.

De la debut și până la „Pantalonă – țara năstrușnicilor”, în care reapare peripeția concretă cu toate pornirile diabolice ale copilăriei, Spiridon Vangheli n-a forțat obișnuitul și simplitatea – două dintre marile categorii ale copilăriei. Guguță, Ciuboțel și Titirică n-au nevoie de târâmurii miraculoase – de palate regale, de castele, insule de comori etc. – ci numai de câte un fir de lumină stelară, de câte un pui de lună și de câte un turn de dor ca să-i unească pe cei mici cu cei mari plecați de acasă. Lor le este de ajuns o vale modestă a Răutului cu apă până la genunchi, cu copaci stingheri cărora „le-a intrat în cap să crească”, cu cireși din care la o adică ai mai putea să furi ca Nică a lui Ștefan a Petrei.

Elementele concrete sunt saturate de poezie, ele au povestea lor, existența lor legendară, singura cădere a zăpezii peste un lan de grâu dezvăluie adânci rădăcini istorice: într-o casă (un bob de grâu) șade Ștefan-Voievodul, înconjurat de oșteni, în altele îi găsim pe Mircea cel Bătrân, Mihai Viteazul, Făt-Frumos și Eminescu, Creangă, Barbu Lăutaru... Numai „vânzători de neam și țară nu au adăpost”. Tot așa de-un veac de zile,/ Omul le aruncă-n țărână/ Toamna câte o căsioară,/ Iar sătenii, iar sătenii/ Fac ce fac și ies afară/ Și... se face primăvară.

Am putea spune într-un singur cuvânt că baladele lui Spiridon Vangheli exaltă vitalitatea concretului. Pe frontul lor solar izbucnesc muguri, se desfac flori, se pigmentează verdele, se întind, suave, ramurile, se îngână fratern ziua cu noaptea, pregătind prospețimile dimineților și se cheamă elementele în marea uniune orfică: ...Ieși, soare, ieși/ A-nflorit/ Astă noapte/ Un cireș!

Mai este nevoie să vorbim aici de o înrudire cu folclorul copiilor și, în genere, cu procedeele din baladele populare?

Există în întreaga creație a lui Spiridon Vangheli o obsesie a luminii stelare, a albului în general. Concretul îmbracă deci această mantie regală a purității. Ninsorile cauzează momente de îndelungată și poetică reverie, ele aduc somnul înflorit de vise ale copilăriei: „...Dar către seară a prins a fulgii. Cădeau niște fulgi mari cum nu mai văzuse băiatul. Când a înnoptat de-a binelea pământul devenise alb-dalb. Guguță a așteptat încă multă vreme la fereastră să stea ninsoarea, – până l-a găsit mama într-un târziu adormit, cu un bumb în mână”.

În „Steaua lui Ciuboțel” întregul univers se naște din zăpezi, toate personajele de poveste sunt oameni de omăt: Mătușa Dalba, Moș Dalbu, Ucu. E un sens poetic adânc

în această uniune a copiilor cu făpturile de zăpadă, pe care primăvara le transformă în chipuri ale frumuseții. Astfel pe locul unde a stat Mătușa Dalba apare tocmai Sora Soarelui: „tata a pus niște poloboace în sarai: care venea s-o vadă, trebuia să se scalde întâi – păi, dă ochii cu Sora Soarelui! Cei cu căruțe se opreau la fântână și aruncau și peste cai o căldare-două de apă. Alții își spălau mașina lună, numai unul și-a lăsat tractorul ne-e-gru și unsuros cine știe unde în drum și a venit pe jos. Anume lui i-au dat în sarai cel mai mare poloboc. Femeile se scăldau acasă și veneau fuga: una, ca s-o vadă pe Sora Soarelui, apoi ca să aducă albituri curate, că bărbații lor nu puteau ieși din sarai”.

Adulții trec în proza lui Spiridon Vangheli printr-un purgatoriu al copilăriei. Istețimea lui Guguță și Ciuboțel îi readuce în sfera candorilor și a purității dintâi. Iar sensul etic dezvăluit în episodul cu Sora Soarelui este că frumosul se naște din puritatea visului. Ghiocica e prima întruchipare a unei asemenea legități.

Micii eroi nu numai că găsesc soluții ingenioase sau răstoarnă situațiile în favoarea lor: ei au un punct de vedere asupra lumii, își cer un statut de existență autonomă, plină de un farmec aparte.

Astfel, regula jocului se impune și comportamentului oamenilor maturi.

E un puternic efect de democratizare: cei mici sunt înzestrați cu înțelepciune, iar cei mari sunt angajați în joc. Avem de a face nu cu o inversare de roluri, ci cu o completare reciprocă. Orice act de nedreptățire din partea adulților este reparat de înșiși copiii; mai mult decât atât: adulții sunt nevoiți să se copilărească în sensul bun al cuvântului. „Cei mari au ce învăța și de la cei mici”, spunea prozatorul în „Tânărul leninist” („Florile dalbe”), acesta fiind un laitmotiv al întregului scris, căci Guguță nu numai își face o bancă, ascunde copiii sub cușmă, își face un scrânciob din cumpăna fântânii sau călătorește cu polobocul pe ape imaginare, ci și o învață pe mama cum să se plimbe cu bicicleta, se răzbună pe frizer, scoate satul la săniuș; iar Ciuboțel nu se joacă numai de dragul jocului cu oamenii de zăpadă, ci și demonstrează oamenilor, după cum am văzut, rostul purității spirituale.

De ce ne captivează isprăvile lui Guguță, Ciuboțel și Titirică? Dacă ele ar fi numai pur epice, s-ar transforma în detectiv amuzante și mai mult nimic. Or, în ele se proiectează lumina personalității copilului. Sunt deci o continuare a visului și o sublimare a lor în contextul concret al vieții. Logica jocului cufundă epicul în epic și estetic. Mătușa Dalba ca soră a Cerului se transformă în mod firesc în soră a Soarelui.

Turnul Dorului e absurd și bagă groaza în oameni, dar se dovedește a fi un punct de comunicare sufletească, de reducere a distanței. Nonsensul își vedește un sens grav. E taina basmului, de care s-a pătruns în scrisul său Spiridon Vangheli: „Ningea. Când s-a întors de la fermă, dorul trop-trop-trop a venit pe urmele lui înapoi acasă. Și cum a intrat Ciuboțel în ogradă, i s-a făcut iar dor de mama.

„– Tuca, uca, o? De ce ești amărât, bre? – îl întreabă Mătușa Dalba.

– Că-s mic și nu pot s-o văd pe mama de acasă... Ia să fiu așa de înalt cât e copacul acela, a? Aș umbla prin ogradă și mama m-ar vedea de la fermă!”

Între dorința copilului și realizarea ei nu există o distanță psihologică, ci una convențională pe care jocul o poate imediat lichida. Cu ajutorul băieților de zăpadă, a piticului și câinelui Faraon turnul este construit într-o singură noapte din pietre și mortar: „Turnul era așa de înalt, că noaptea, pe lună, nici nu-i vedeai vârful de jos!”

Jocul își este suficient sie însuși. El înseamnă vis cu toți sorții de izbândă. Toate elementele, copiii, animalele, plantele, stelele, fraternizează: constituie un singur univers. Pomenitul mai sus câinele Faraon, cocostârcul Haralamb, Ghiocica, nourul Gavril, fluturele Chiril, albina Măriuța, puiul de melc Culăieș, Steluța, băiatul de zăpadă Ucu, rândunica Pachița, mâța Tecla – iată inventarul etnic al universului copilăriei, așa cum poate fi desprins din „Steaua lui Ciuboțel”. Aventurile lui Ciuboțel sunt colective, echipa de ajutoare e mereu alături de el. Copilul nu poate fi un insular, eul său fiind puternic accentuat, dar și socializat în acțiunile sale. Iată încă un adevăr pe care ni-l spune prin prozele sale Spiridon Vangheli.

Lumea copilului e complexă, marile avânturi constructive coexistând cu pornirile diabolice spre aventură. Guguță e fiul bunei credințe, Ciuboțel e fiul visului și al dorului, Titirică e însă plămuierea înclinării spre șotie: un demon miniatural al răului, un Mefisto al copilăriei. Jules Renard, polemizând cu conceptul iugolian de copil înger, pledează pentru o reînnoire a literaturii pentru copii prin care să se excludă dulcegăria: „Nu copilul care spune glume istețe, ci acela care își înfige unghiile în toate lucrurile ce i se par fragede. Părintele trebuie să fie preocupat mereu să i le retragă”. (Jurnal, 1890)

Copilul bomboană, copilul bătrâncios care acționează după scheme imaginate de maturi, copilul scaldat în lumina trandafirilor a binelui, idilic, sunt, desigur, concepte vulgarizatoare. Fără să fie neapărat „un mic animal agresiv”, (el are într-o mai mare doză fondul funciar al bunătații naturii), năzdrăvănia este un dat organic al lui, o condiție esențială a jocului.

Titirică e un șotelnic care ne fascinează, faptele lui înscriindu-se în limitele sferei de vrajă a copilăriei. Ele se întorc, firește, ca un bumerang asupra lui. Dar și aici Spiridon Vangheli nu acceptă un ton moralizator, atâta doar că șarjează, îngroașă liniile spre a scoate în relief comicul situației, sensul ca atare al faptei. Morala e înlocuită cu clipirea șireată din ochi. Șotia e pedepsită de zâne, numai că prin detalii învăluite.

Titirică e un anti-Guguță și un anti-Ciuboțel, fie și prin împrejurarea că nu mai este un erou de basm sau de semibasm. Faptele lui sunt absolut împământenite, umorul nemaifiind însoțit de elemente convenționale, ci de o undă suavă de lirism. E singurul semn al idealizării copilăriei, marea miză fiind autenticitatea.

De un comic savuros este nuveleta „Cum și-a făcut Titirică statuie”. Dacă Ciuboțel construiește un turn al dorului, noul erou al lui Spiridon Vangheli își imaginează și își înalță o statuie, dovadă că este pătruns de o „vanitate” mai accentuată decât ceilalți doi:

„– După moarte mi-or pune statuie ori nu, dar dacă o fac cu mâna mea, e bun făcut! – chibzuia Titirică prin ogradă.

De pus are s-o pună în fața casei, cu fața la drum, nu știe însă din ce s-o facă? Dacă o clădește din cărămidă, o să samene cu un hogeag, nu cu Titirică. Din piatră? Tot nu e treabă...o să aibă niște buze, vă-hă-hă!

Și când nu era tata acasă, băiatul a cărat nisip, a adus niște ciment, o căldare de alabastru, un poloboc de apă și o fotografie de-a lui în picioare. Apoi și-a suflecat mânecile, dar cum nu da, nu ieșea nimic.

De, la clădit se pricepea oleacă: a făcut chiar dăunăzi o căsuță pentru câinele Filea... Dar iaca să clădească oameni nu-l ajungea capul: ieșea o momâie... Până la urmă a găsit o buturugă pe care a scris cu un chiron înroșit: Titirică întâi 1971 – 20...”

Când găsește soluția cea mai ingenioasă, apare și pedeapsa, năzdrăvănia lui sfârșind într-un trist eșec:

„Și cum stătea pe buturugă, huștiuliuc! – toarnă peste picior o căldare de alabastru amestecat cu apă și cu ciment.

Piciorul monumentului a ieșit numai bun. Acum chiar că se oprea lumea și se uita crucită la dânsul, mai ales când s-a împietrit alabastrul și statuia a prins a urla:

– Vă-le-u-u!”

Titirică e eroul care ne demonstrează cu prisosință că Spiridon Vangheli concepe copilul ca pe o realitate complexă în care bunătatea funciară și pornirea diabolică spre aventură se împacă de minune. Prin aceasta se și explică priza pe care o are la cititorii de pe tot globul. „Isprăvile lui Guguță” au fost traduse în peste 40 de limbi. A apărut în foarte multe țări „Steaua lui Ciuboțel”, iar „Pantalonie – țara piticilor” în 1989 a fost recunoscută drept cea mai bună carte a anului.

Pantalonie este denumită în titlu Țara Năstrușnicilor și ea apare, într-adevăr, în cartea lui Spiridon Vangheli ca un tărâm al unor oameni ciudați și al unor întâmplări ciudate sub semnul Năstrușniciei, adică al Năzdrăvăniei ce sfidează banalul, comunul. Povestirile despre Guguță se mențineau în zona cotidianului, cele despre Ciuboțel își adăugau elemente de semifantastic, în Pantalonie... cadrul realist se mai păstrează doar în elementele lui concrete (sat, oameni, păsări); fantasticul aici e potențat mai cu seamă în sensul că întreg universul apare „copilărit”: norii, stelele, soarele, păsările se comportă ca niște copii.

E o viziune antigulliverică, antihiperbolică, dimensiunile universului „real” fiind micșorate de două ori: avem de-a face cu pitici și pui de pitici; altfel zis, cu niște oameni-copii și cu copiii acestora. Copilul nu doar corectează lumea, ci o face mai plină de culori, sensuri, de valori, constituie o lume ca atare. Întregul univers apare ca o imensă scenă a copilăriei plină de candoare. Dragostea, prietenia, categoriile existenței (viața, moartea), valorile spirituale și morale sunt prezentate din punctul de vedere al copilului. Nu scriitorul povestește despre ele pentru copil, așa cum proceda până acum în fond, ci copilul e acela care le povestește (le vede și înțelege pentru scriitor și pentru noi, cititorii adulți). Intuiția prozatorului a dictat –aici – necesitatea nu a unui singur personaj (de tipul lui Guguță sau Ciuboțel), ci a unei colectivități de copii (copii – adulți, cum spuneam). Pantalonie nu se constituie, ca satele Trei-Iezi sau Turturica, în jurul unui personaj axial, ci se formează din toți copiii – personaje, care sunt, toți, axiali. Așadar, e vorba de o povestire (și un univers) cu mai multe axe.

E, în toate povestirile de aici, o teamă de a nu pierde valorile copilăriei; farmecul ei poetic, statutul ei existențial de adevărat paradis: „Scoală, bre, îl tot ghiontea Castravetele cel Mare pe Castravetele cel Mic. Scoală și vezi lumea, că deseară o să fii de acum moșneag”.

Replica este sugestivă și prozatorul răstoarnă mereu situațiile astfel ca să triumfe întotdeauna Copilăria: Cizmarul devine doctor lecuindu-i pe cei din jur cu voie bună; o privighetoare prigonită și cu aripile tocite de zbor în căutarea puilor se întoarce acasă pe aripile puilor căutați; cei doi vânători cu trei ochi vânează în loc de mistreți propriul porc, dar îl împart frățește în două conform înțelegerii; Bomboana-ursului, leac căutat de împărăteasă, este făcută de Piticul cel Mare din bomboane obișnuite atârinate pe aripile morii. Prin stratageme istețe piticii fac să biruie Binele și Adevărul, punând la punct orice viclenie sau nesocotință a împăratului sau a piticilor nătângi.

Pantalonia e scrisă cu o fantezie scilpitoare, cu lirism și cu o desfășurare epică rapidă și plină de imprevizibil.

Spiridon Vangheli și-a consacrat întreaga sa activitate și viață copiilor. Prozator care a însușit arta narării pentru cei mici, cultivând cu măiestrie nuvela, miniatura, basmul și semibasmul. A făcut traduceri din cei mai mari scriitori pentru copii ai lumii și a întocmit mai multe manuale școlare.

Diploma de Onoare Andersen (1974), Premiul de Stat al Republicii (1980), Premiul de Stat Unional (1988), titlul de Scriitor al Poporului (1992), Premiul Academiei Române (1996) și Marele Premiu „Ion Creangă” (2007) au pecetluit prestigiul scrisului moldovenesc contemporan pentru copii.

Dacă despre localitatea lui Ciuboțel se spune că e satul cu Stea, Spiridon Vangheli este omul născut sub Steaua norocoasă a copilăriei.

MIHAI CIMPOI
Institutul de Filologie
(Chișinău)